

О. П. Реєнт

ІВАН ОЛЕКСАНДРОВИЧ ГУРЖІЙ: МІЖ НАУКОЮ І ЕПОХОЮ

У статті всебічно та комплексно висвітлено наукову діяльність доктора історичних наук, професора І. О. Гуржія (1915–1971). На основі вивчення творчої спадщини вченого, матеріалів біографії, проаналізовано всі аспекти його наукової роботи, реконструйовано життєвий шлях.

Ключові слова: І. О. Гуржій, наукові праці, біографія, історіографія.

Ім'я Івана Олександровича Гуржія, доктора історичного наук, професора, члена-кореспондента Академії наук Української РСР, відоме не лише кожному історику, який займається безпосередньо проблемами соціально-економічної історії України кінця XVIII – XIX ст., а й будь-якому професійному науковцю, котрий працює в цих хронологічних рамках, незалежно від тематики його досліджень (політична, економічна, національна, культурна тощо).

Дійсно, навіть через 100 років від дня народження і майже через 45 – з дня смерті (ця дата припадає на наступний 2016 р.) до наукової спадщини І. О. Гуржія продовжують звертатися вчені-суспільствознавці України, держав ближнього зарубіжжя, українознавчих дослідницьких центрів Західної Європи та Північної Америки. І якщо взяти до уваги той факт, що в основі цього закономірного міжнародного визнання І. О. Гуржія як відомого історика та джерелознавця лежить всього трохи більше, ніж 20-річна наукова діяльність (рахуючи від захисту кандидатської дисертації 1948 р. і до смерті 1971 р.), слід говорити про його непересічний дослідницький талант, високий рівень працездатності та неабияку добротність наукової продукції. Навіть сьогодні, в цілковито інших історичних умовах, з можливостями використання комп'ютерної техніки й інформаційних технологій, далеко не кожен може похвалитися аналогічними досягненнями на ниві історичної науки. І мова йде, перш за все, про якість доробку, а не про кількісні показники, які, між тим, є також досить значними, адже вчений опублікував понад 350 наукових і науково-популярних праць (з них 7 монографій, 7 посібників для вишів і шкіл, 13 брошур, сотні статей у наукових журналах і енциклопедичних виданнях, інша творча продукція); підготував 30 кандидатів і 8 докторів наук [1, 179; 2].

Починаючи свій самостійний життєвий шлях у складну епоху 1930–40-х рр., в академічну науку І. О. Гуржій прийшов маючи вже за плечима не лише досвід вчителювання у середній школі (1932–1936 рр.), а й воєнний досвід. Іван Олександрович належав до того покоління істориків, яким судилося брати участь у Другій

світовій війні (боях на Південно-Західному та Білоруському фронтах). Органічно влившись у колектив Інституту історії АН УРСР, який з другої половини 1940-х рр. зростав кількісно й якісно, він швидко зарекомендував себе талановитим дослідником і здібним організатором. І. О. Гуржій був першим аспірантом відділу історії України періоду феодалізму після значної перерви, у зв'язку з війною, й одним із небагатьох, хто у той час працював над такою, порівняно «не заполітизованою», темою дисертації, як «Повстання турбаївців» (науковий керівник: канд. іст. наук К. Г. Гуслистий). Для прикладу, з понад 70 дисертацій, захищених в Інституті історії АН УРСР за період 1945–1950 рр., лише 6 були присвячені проблемам історії України до XIX ст. [3, 235–241]. Домінуючими ж були теми, пов'язані з революційно-більшовицькою та радянською тематикою кінця XIX – першої половини XX ст. Між тим, перша відома праця І. О. Гуржія, опублікована ще 1939 р. в одеській обласній газеті – «Чорноморська комуна» (тобто, під час навчання на третьому курсі історичного факультету Одеського університету), була присвячена саме Турбаївському повстанню 1789–1783 рр.

Слід розуміти, що І. О. Гуржій поповнив (спочатку у статусі першого повоєнного аспіранта) відділ, який в період бойових дій на території України (1941–1944) то призупиняв роботу, то поневірявся по Радянському Союзу, а до цього перебував в атмосфері «постійного ідеологічного тиску, доносів, звинувачень у неблагонадійності і націоналізмі, зраді основним постулатам марксизму-ленінізму, в навмисному зриві термінів виконання планових завдань» і т. д. [4, 39]. Така ситуація, безумовно, не могла не впливати на кожного співробітника тогочасного Інституту історії й Івану Олександровичу все ж таки судилося розпочати свої наукові пошуки з «тематики, присвяченій класовій боротьбі» [5, 538].

Після захисту кандидатської дисертації у 1948 р., Іван Олександрович працював старшим науковим співробітником (до 1955 р.), захистив докторську дисертацію у 1953 р. («Розклад феодально-кріпосницької системи в сільському господарстві України першої половини XIX ст.»), отримав звання професора 1955 р. та тоді ж очолив відділ історії феодалізму. На той же час (1953–1955 рр.) вчений за сумісництвом завідував відділом методики історії Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР. Продемонструвавши на рівні одного структурного підрозділу Інституту історії АН УРСР

вміння ефективно керувати колективом, Іван Александрович 1958 р. був призначений заступником директора установи. Характерно, що цю посаду він займав до самої смерті у 1971 р., незважаючи на зміну керівництва інституту: у 1947–1964 рр. його очолював О. К. Касименко, у 1964–1967 рр. К. К. Дубина, 1968–1973 рр. академік А. Д. Скаба [4, 20, 43–47]. Наприкінці 1958 р., за значний внесок у розробку та вивчення складних проблем історії України, І. О. Гуржія було обрано членом-кореспондентом АН УРСР. Цікаво, що ще у 1956 р., під час обговорення на засіданні Вченої ради Інституту історії питання щодо висунення кандидатур для участі у виборах членів-кореспондентів АН УРСР, імені Івана Александровича не було серед пропозицій партійного бюро установи. Очевидно, що це відіграло вирішальну роль при голосуванні, однак с. н. с. відділу історії радянського суспільства Іван Тихонович Кулик та н. с. відділу історії країн народної демократії Павло Михайлович Калениченко вносили й кандидатуру І. О. Гуржія [6, 207–208, 211–214].

Окремо необхідно згадати, що в 1961–1963 рр. І. О. Гуржій займав посаду заступника голови Секції суспільних наук АН УРСР, потім академіка-секретаря Відділення економіки, історії, філософії та права АН УРСР; входив до складу Президії АН УРСР (до 1968 р.); очолював відділ історіографії та джерелознавства Інституту історії АН УРСР (у 1968–1971 рр.); головував у Науковій раді з історії історичної науки при Секції суспільних наук АН УРСР; входив до складу експертної комісії ВАК СРСР (у 1960–1964 рр. та у 1970 р.), працював у складі Національного комітету істориків СРСР тощо [7, 6–7].

Різносторонніми та постійно прогресуючими були й наукові інтереси та здобутки Івана Александровича. У цьому контексті варто зазначити про декілька хронологічно-тематичних центрів, які у сукупності й сформували творчу спадщину вченого. Перший з них представлений працями, присвяченими проблематиці радикальної соціальної турбулентності – селянських повстань, різноманітних революційних виступів і рухів. Ця група включає дисертаційну та статейно-монографічну продукцію про вже згадане Турбаївське повстання 1789–1783 рр.; різні форми антикріпосницької боротьби, зокрема втечі селянства у першій половині XIX ст.; повстання Чернігівського полку 1826 р.; Київську козаччину 1856 р.; січнево-лютневі страйки 1905 р., грудневе збройне повстання 1905 р. і загалом революційні події 1905–1907 рр.

Крім названих, особливо відомими стали (і залишаються актуальними нині) численні дослідження І. О. Гуржія на економічну тематику, зокрема статейні студії, присвячені характеру

поміщицького господарства на Лівобережній Україні у другій половині XVIII ст. та феодально-кріпосницькій системі першої половини XIX ст.; процесу формування категорії робітників та їх становищу наприкінці XVIII – на початку XIX ст.; розвитку внутрішньої ярмаркової та зовнішньої торгівлі в Україні того ж періоду; місцю і ролі українського сільськогосподарського та промислового виробництва у пореформеній Російській імперії (60–90-ті рр. XIX ст.) та ін. У цій категорії і, загалом, серед усіх праць історика, особливою якістю висвітлення досліджуваних проблем та об'ємом залученого джерельного матеріалу, вирізняються такі монографічні праці, як «Розклад феодально-кріпосницької системи в сільському господарстві України першої половини XIX ст.» (К., 1954), «Боротьба робітників і селян України проти феодально-кріпосницького гніту (з 80-х років XVIII ст. до 1861 р.)» (К., 1958), «Зародження робітничого класу України (кінець XVIII – перша половина XIX ст.)» (К., 1958), «Розвиток товарного виробництва і торгівлі на Україні (з кінця XVIII ст. до 1861 р.)» (К., 1962), «Україна в системі всеросійського ринку 60–90-х рр. XIX ст.» (К., 1968) [2]. Цілком погоджуємося з оцінками сучасних істориків про те, що, «за масштабністю піднятих проблем, глибиною і багатоаспектністю їх висвітлення, українського вченого можна поставити в рівень з найвідомішими у світовій історіографії дослідниками соціально-економічних процесів» [7, 10–11].

Окрему категорію становлять персоналізовані праці, в тому числі науково-популярного й енциклопедичного характеру, присвячені історичним особистостям (О. Суворову, Устиму Кармалюку, Семену Гаркуші, російським імператорам тощо) та таким відомим представникам українського народу, як Іван Франко і Тарас Шевченко.

Насамкінець слід підкреслити, що об'єктивна оцінка внеску І. О. Гуржія в історичну науку неможлива й без констатації впливу ідеологічного чинника та марксистсько-ленінської методології на його творчість і вибір тем для дослідження. Цей фактор, наявність якого є безсумнівним щодо більшості радянських дослідників, зумовив написання окремих статей, головним чином, публіцистичного характеру, присвячених релігійним питанням, Переяславській раді 1654 р. і загалом українсько-російським відносинам у різні періоди, а також діяльності окремих більшовицьких діячів та ідеологів комунізму. Втім, необхідно зазначити, що особиста позиція Івана Александровича Гуржія щодо деяких питань, а також ряд теоретичних узагальнень з його наукової спадщини багато в чому демонструють відхід від усталених радянських догм та історіографічних стереотипів.

Для прикладу, у науковій продукції, присвяченій розвитку української торгівлі, І. О. Гуржій цілеспрямовано і послідовно доводив самодостатній характер української економічної та фінансово-економічної бази, відстоював думку про наявність потужного українського торговельного капіталу та прошарку купців місцевого походження, зміцнення «прогресивного капіталістичного укладу» в першій половині XIX ст. тощо.

До нашого часу збереглося не так вже й багато академічних документів, на основі яких ми можемо сформулювати об'єктивне та максимально точне уявлення про думки вченого, висловлені ним на засіданнях відділу, Вченій раді Інституту історії, загальних зборах Відділення економіки, історії, філософії та права або засіданні Президії АН УРСР. Багато в чому показовим у цьому відношенні є слова І. О. Гуржія, сказані 19 жовтня 1955 р. на Вченій раді Інституту історії АН УРСР щодо майбутніх наукових пріоритетів установи, під час обговорення передової статті «За глибоке наукове вивчення історії українського народу» журналу «Вопросы истории» (1955 р., № 7). Серед іншого, вчений констатував, що превалюють дослідження «про роль селянських мас в період визвольної війни українського народу у 1648–1654 рр.», однак «питання соціальної політики Богдана Хмельницького, продуктивних сил... не знайшли свого відображення у працях інституту». Подібно до цього, «дуже значне місце (курсів наш – О. Р.), – за словами І. О. Гуржія, – займають питання про боротьбу українського народу за возз'єднання України з Росією у другій половині XVII ст.», втім «цілий комплекс соціально-економічних питань, перш за все, про зростання міст, їх ролі в економіці України, про соціальну природу мануфактур на Україні та ряд інших питань... не знайшли свого висвітлення в історичній літературі» [6, 192]. На основі лише цього висловлювання та з урахування специфіки історичного часу, можна впевнено говорити про пріоритетність в особистих наукових інтересах вченого, на користь значно менш заідеологізованих проблем економічного характеру. Подібний підхід І. О. Гуржія визначив тематику не лише його індивідуальних праць, а й перебував у центрі роботи очолюваного ним відділу історії феодалізму. Так, суто економічне спрямування мали чотири із п'яти тем, які цей структурний підрозділ запланував на той час для подальшої п'ятирічної розробки. Серед них такі напрями, як «Соціально-економічний розвиток України в XVI ст.», «Розвиток промислів та торгівлі на Лівобережній Україні у XVII ст.», «Соціально-економічний розвиток України у другій половині XVII ст.» та «Розвиток товарного виробництва і торгівлі у першій половині XVIII ст.». При цьому для повноцінного виконання плану завідувач

відділу обгрунтовував необхідність «організації постійної інформації про літературу, яка виходить за кордоном, не лише в народно-демократичних країнах, але і в країнах капіталізму» [6, 193–194]. Іншими словами, в 1955 р. І. О. Гуржій пропонував академічній установі дещо відійти від однобічного вивчення політико-ідеологічних тем історії України до суто економічних і використовувати при цьому, в тому числі, й історіографію Західної Європи та Америки.

Якщо така відверта позиція вченого не привернула увагу партійного керівництва, то аргументація відмови опонувати по кандидатській дисертації старшого викладача Харківської державної консерваторії І. І. Редькіної на тему: «Розвиток народної освіти і політосвітньої роботи в УРСР у роки першої п'ятирічки (1928–1932 рр.)» стала об'єктом уваги 3-го відділу 4-го управління КДБ при Раді міністрів УРСР. Зокрема в таємному меморандумі «Про нове у тактиці ворожої діяльності українських буржуазних націоналістів з числа інтелігенції та молоді» (датованому 1957 р.) І. О. Гуржій був зарахований до тих істориків, хто стверджував, що український націоналізм періоду сталінських репресій вигаданий як привід для розправи з небажаними працівниками. «Скільки тисяч кращих представників української інтелігенції безвинно загинуло?.. – запитував вчений у мотивації відмови від опонування. – Досить цих інсинуацій про український націоналізм, люди були невдоволені тими або іншими неподобствами нашого життя, а їм “пришивали” націоналізм і спроваджували до Сибіру». Втім, попри таку критику, І. О. Гуржій все таки виступив як опонент по дисертації І. І. Редькіної й, можливо, лише в умовах доби «хрущовської відлиги» йому вдалося уникнути «покарання» за таке вільнодумство і навіть за висловлювання про те, що «українські центральні органи не можуть без дозволу Москви вирішити жодного суттєвого питання» [3, 247; 8, 4–5 20].

Серед інших, відомих дослідників життєвого та наукового шляху І. О. Гуржія, прикладів демонстрації ним власної громадсько-політичної та наукової позиції або реакції на певні партійні ініціативи, варто назвати наступні:

- критика ідеї перейменування міста Ізмаїл на місто Тучков (1957 р.);
- підтримка на засіданні секції історії Республіканської наради працівників суспільних наук АН УРСР думок директора Інституту історії О. К. Касименка стосовно низького рівня дослідження «питання про українську народність, про українську націю» (1958 р.);
- акцентування уваги на необхідності використання історіографічної спадщини Д. Багалия, О. Лазаревського, О. Барвінського: «Якщо ми забуваємо своїх попередників, то, напевно, і нас скоро забудуть» – справедливо зауважував вчений (1958 р.);

— заклик активніше залучати до написання робіт невідомих архівних джерел: «Майже в кожній праці посилаються на архівний матеріал з відповідним скороченням, — констатував історик актуальну до певної міри і для нашого часу істину, — а в дійсності ці архіви давно використані і тому треба посилатись на роботи, а не на архів, тому що автор по суті нічого нового не дає, це в ліпшому випадку, а в гіршому — він щось може і наплутати» (1958 р.) [9, 35–36, 93, 95–96].

За період своєї наукової кар'єри І. О. Гуржю доводилося інколи зазнавати ідеологічної критики з боку центральних партійних органів УРСР. Мова йде, зокрема, про два відомі випадки щодо: 1) «послаблення [І. О. Гуржієм] вимогливості» (за визначенням Комітету партійно-державного контролю ЦК КПУ і Ради міністрів УРСР) до кандидатської дисертації В. П. Титаренка «В. І. Ленін про Україну: Історико-бібліографічний посібник», якого було звинувачено, серед іншого, й у «викривленні змісту ленінських робіт» (1963 р.); 2) «повільного здійснення вимог партії про докорінний поворот до проблем сучасності», за організації та планування науково-дослідної роботи Інституту історії АН УРСР і доручення стосовно проведення «досліджень останнього десятиріччя... переважно молодим науковим працівникам» (цитата із постанови Президії ЦК КПУ «Про роботу Інституту історії Академії наук УРСР» від 28 липня 1964 р., після якої навіть було змінено керівництво установи) [9, 155–156, 178–179].

Показово, що Іван Олександрович Гуржій, працюючи в досить непростий для української історичної науки час, був «ровесником» ряду новаторських для свого періоду науково-організаційних започаткувань як власне інститутського, так і загалом республіканського масштабу. Так, з першого випуску у 1957 р. «Українського історичного журналу» — флагманського друкованого органу з історії в Україні, він незмінно входив до складу редколегії цього наукового періодичного видання. Характерно, що ще на згадуваному нами засіданні Вченої ради Інституту історії АН УРСР 19 жовтня 1955 р. І. О. Гуржій зауважував: «В даний час слід прийняти заходи для поліпшення науково-дослідної роботи. Потрібно створити відповідні умови для авторів, у тому числі забезпечити друкування їх продукції... на засіданні відділу одноставно було висловлено думку про створення в Україні «Історичного журналу»» [6, 194].

Крім того, з часу створення у 1966 р. Товариства охорони пам'яток історії та культури І. О. Гуржій був членом його президії. Власне ще з юнацьких років він постійно брав участь у роботі громадських організацій та товариств, наприклад, головував в «Єдиному науковому

студентському товаристві» Одеського університету, а пізніше — став активним членом товариства «Знання» тощо.

На сьогодні, крім виокремлення численних професійних здобутків Івана Олександровича Гуржія, слід згадати й про те, що він також може цілком вважатися засновником династії істориків, представниками якої є його син — доктор історичних наук, професор Олександр Іванович та внучка — кандидат історичних наук Іванна Олександрівна. Загалом, за життя Іван Олександрович Гуржій став відомим вченим-істориком як завдяки вагомому науковому добробку, що продовжує і сьогодні зберігати свою актуальність, так і здобувши шану та глибоку повагу серед колег.

Інститут історії України НАН України за життя та вже після смерті вченого періодично і системно вшановує пам'ять І. О. Гуржія. Зокрема у 1965 р. відбулося ювілейне представницьке засідання Вченої ради установи, у зв'язку з 50-річчям вченого та 20-річчям його наукової та громадської діяльності [10, 406]. Тоді ж, за постановою редакційної колегії Львівської державної наукової бібліотеки Міністерства культури Української РСР, було надруковано біобібліографічний покажчик праць І. О. Гуржія, підготовлений С. П. Костюком і В. В. Грабовецьким [11]. У 1974 р., тобто через три роки після смерті вченого, у Києві вийшла друком нова, більш повна біобібліографічна брошура, де, крім систематизованого переліку робіт Івана Олександровича, висвітлена також його науково-дослідна, науково-організаційна та громадська діяльність, ширше описано етапи життєвого і творчого шляху історика [2]. В подальшому, як мінімум кожні 10 років (до 60-ти, 70-ти, 80-ти, 90-та і 100-річчя з дня народження), на різних рівнях відбувається вшанування пам'яті І. О. Гуржія:

1) публікуються відповідні статті в «Українському історичному журналі» (в 1975 р. та 1996 р.);

2) проводяться урочисті засідання Вченої ради Інституту історії України НАН України (у 1995 р.);

3) видаються на його пошану окремі випуски збірників наукових праць («Історія та історіографія України» у 1985 р., «Середньовічна Україна» у 1997 р., «Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики» у 1998 р.);

4) з 2006 р. регулярно проводиться конференція «Гуржіївські історичні читання» та публікуються її матеріали, де чималу частину формують праці, присвячені постаті вченого, аналізу його робіт, а також спогади і документи про нього;

5) встановлена меморіальна дошка на школі та названа його іменем вулиця у рідному селі Худяки;

б) кілька разів громадськість Черкас ставила питання про перейменування однієї з вулиць міста, на честь І. О. Гуржія.

1. *Автобіографія І. О. Гуржія, написана в останній рік життя з власноручними виправленнями та уточненнями // Історик Іван Гуржій у колі рідних і колег. Спогади, документи, статті про вченого. – Черкаси, 2008.*
2. *Іван Олександрович Гуржій: Бібліографія вчених Української РСР / Вступна стаття А. Санцевича; Бібліографія складена Т. М. Шелюх. – К., 1974.*
3. *Спеціалізована вчена рада / Упор. О. Юркова, І. Азарх // Інститут історії України НАН України. 1936–2006. – К., 2006.*
4. *Матях В.М. Відділ історії України середніх віків і раннього нового часу // Інститут історії України НАН України. 1936–2006. – К., 2006.*
5. *Інститут історії України Національної академії наук України: Док. і мат. 1936–1991: у 2 кн. – Кн. 1: 1936–1947. – К., 2011.*
6. *Улецітата тоталітаризму: Перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.): Зб. док. і мат.: у 2 ч. – Ч. 2: 1944–1956 рр. / Упор.: Р. Пиріг (кер. колект.) та ін.; Ред. кол.: В. Смолій (відп. ред.) та ін. – К., 1996.*
7. *Смолій В.А. Вчений у контексті епохи // Гуржійвські історичні читання: Мат. конф., присвяченої 90-річчю від дня народження Івана Олександровича Гуржія. – Черкаси; К., 2006.*
8. *Рубльов О.С. Упошуках правди історії: Інститут історії України НАН України: друге двадцятиріччя (1957–1977 рр.) // Інститут історії України НАН України: Друге двадцятиріччя (1957–1977): Док. і мат. / Упор. О. Рубльов; Відп. ред. В. Смолій. – К., 2007.*
9. *Інститут історії України НАН України: Друге двадцятиріччя (1957–1977): Док. і мат. / Упор. О. Рубльов; Відп. ред. В. Смолій. – К., 2007.*
10. *Смолій В.А. Іван Олександрович Гуржій // Інститут історії України НАН України. 1936–2006. – К., 2006.*
11. *Іван Олександрович Гуржій. Біобібліографічний покажчик / Укл. С. Костюк і В. Грабовецький. – Л., 1965.*

Reyent O.P. Ivan Oleksandrovych Gurzhiy: between Science and Epoch. In the article comprehensively is described the doctor of historical sciences, professor I.O. Gurzhiy activity (the 1915th–1971th). On the basis of scientist's creative heritage, materials of his biography has been analyzed all the aspects of I. Gurzhiy scientific activity and career.
Key words: I. Gurzhiy, research papers, the biography, historiography.

О. В. Марченко

СТУДІЇ СПЕЦІАЛЬНИХ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ІВАНА ОЛЕКСАНДРОВИЧА ГУРЖІЯ ЯК СЕГМЕНТ ТВОРЧОГО ДОРОБКА ІСТОРИКА

У статті досліджується розвиток спеціальних історичних дисциплін в Інституті історії України НАН України на прикладі наукового доробку І. О. Гуржія. Аналізуються основні дослідження вченого, які визначають основні аспекти спеціальних історичних дисциплін і ставлення автора до місця цих дисциплін у системі історичної науки. Розкривається роль історика в процесі становлення та поступу спеціальних історичних дисциплін у 1960 – на початку 70-х рр.

Ключові слова: спеціальні історичні дисципліни, І. О. Гуржій, Інститут історії України НАН України, історичне дослідження, історіографія.

Розвиток історичної науки як складової частини соціогуманітаристики неможливо уявити без конкретного людського фактору осіб-виконавців, на плечах яких лежить непросте місія об'єктивного переосмислення та інтерпретації минувшини, її екстраполяції в дійсність, з урахуванням і поєднанням ціннісних орієнтирів та викликів сучасності. Проблематика ж розуміння й усвідомлення цілісного процесу еволюції тієї чи іншої галузі знань не може бути повною, без урахування досвіду та здобутків дослідниками сучасності творчого багажу їх попередників.

Особливо важливим і актуальним є звернення до постатей діячів української історичної науки другої половини ХХ ст., оскільки цей період був показовим часом для вітчизняної історичної науки. Саме у цей складний і неоднозначний період після Другої світової війни відбулося становлення нового покоління фахівців, які прийшли до науки відразу ж із фронтів лав. Серед них був і відомий для широкої наукової громадськості, видатний дослідник соціально-економічної історії українських теренів, член-кореспондент Академії наук УРСР, доктор історичних наук, професор Іван Олександрович Гуржій. Його науковий доро-

бок на порозі пробудження національної історичної науки привертає все більшу увагу сучасників, оскільки Івана Олександровича можна по праву вважати одним із будівничих національної парадигми української історичної науки. Переусвідомлення творчого шляху історика кочне необхідне в умовах суверенної національної розбудови української науки, хоча самодостатня постать І. Гуржія вже давно посідає чільне місце в анналах національної історіографії.

На сьогодні біографія та творча спадщина І. Гуржія залишаються практично не дослідженими. Найбільш повною біографічною роботою залишається праця О. Гуржія (сина дослідника) «Порини» [1]. Втім, сам автор класифікував її як науково-популярне видання, незважаючи на залучення значної кількості матеріалів сімейного архіву. Дещо більше даних містить збірка «Історик Іван Гуржій у колі рідних і колег: спогади, документи, статті про вченого», що вийшла за матеріалами конференції, присвяченої 90-річчю від дня народження вченого [2]. Однак недослідженими залишаються як окремі аспекти діяльності Івана Олександровича, так і постать науковця загалом – як видатного діяча української історичної науки.

Перш ніж перейти безпосередньо до розгляду науково-організаторських звершень історика, потрібно декілька рядків присвятити його життєвому шляху. Народився майбутній дослідник 15 вересня 1915 р. у с. Худяки на Черкащині [3, 123]. Іван рано залишився без батька, який помер 1921 р. Зі всіма негараздами, що випали на долю України та українського народу під час «насадження» радянської влади, майбутній вчений з 8 років почав навчання у місцевій чотирикласній школі, після закінчення якої у 1932 р., він вступив на коротко-